

LA REFLEXIÓ METALINGÜÍSTICA DELS ESTUDIANTS I EL DOMINI DE LA GRAMÀTICA NORMATIVA. UNA PROPOSTA DE MILLORA BASADA EN L'AUTOAPRENTATGE DELS ESTUDIANTS

Pep Serra
Universitat de Girona
pep.serra@udg.edu

Jordi Cicres
Universitat de Girona
jordi.cicres@udg.edu

M. Dolors de Ribot
Universitat de Girona
mdolors.deribot@udg.edu

Sílvia Llach
Universitat de Girona
silvia.llach@udg.edu

Resum

Es presenta una experiència duta a terme en assignatures de llengua catalana a les titulacions de Filologia Catalana i Magisteri. La proposta surt de la necessitat de millorar la competència en matèria de llengua dels estudiants i s'adequa a les noves directrius europees pel que fa a la docència universitària. Al mateix temps, es fomenten la capacitat crítica, el raonament metalingüístic i la competència comunicativa dels estudiants, així com el treball en equip.

L'experiència consisteix a treballar temes de llengua en seminaris en els quals es presenten problemes i es plantegen qüestions als estudiants. En primer lloc es parteix de l'estat de la qüestió; a continuació es faciliten materials sobre el tema i es tracta en diverses discussions. El final del seminari consisteix a presentar el tema en grup però amb la particularitat que s'ha d'adreçar a dos públics diferents: l'universitari-científic i el d'escola o institut de secundària.

Es presenta la metodologia de treball amb un dels temes que es van treballar en els seminaris, concretament el tema de l'accentuació de la llengua catalana. En el treball es fan consideracions generals sobre l'organització de les sessions i també s'aporten exemples concrets de com es va dur a terme la proposta.

Per un costat, l'experiència posa de manifest que alguns mètodes didàctics tradicionals són poc adequats i poc motivadors per a l'aprenentatge. Per l'altre, es confirma que el treball inductiu afavoreix el pensament crític i l'establiment de generalitzacions que poden portar a una millor coneixement del sistema de la llengua en qüestió. En aquesta línia, es mostra la necessitat d'aportar noves formes de treballar la llengua, de manera que les activitats proposades tinguin connexió amb l'experiència real de l'estudiant com a parlant i amb la seva capacitat de conèixer i reflexionar sobre la seva llengua (i altres llengües). Només d'aquesta manera es veu la funció real de la llengua en tots els àmbits i només d'aquesta manera es potencia la motivació per l'estudi.

Text de la comunicació

1. INTRODUCCIÓ

Les mancances dels estudiants universitaris en el domini de les capacitats lingüístiques són ben evidents, especialment en els primers cursos. En l'àmbit de l'expressió escrita, alguns treballs (Alturo 2008; De Ribot, Llach i Masgrau 2007) aporten dades concretes dels problemes de coherència, cohesió, adequació i correcció dels textos. Semblantment, respecte de la comunicació oral, es detecten problemes relacionats tant amb les idees científiques (continguts) com en la correcció, claredat, eficàcia i adequació, possiblement per la manca d'atenció a l'ensenyament de les macrohabilitats relacionades amb l'oral en l'educació preuniversitària (Cortés i Muñío 2008; Dolz 1999; De Prieto i Zahnd 1997).

Més concretament, un dels problemes observats en els alumnes que generen més preocupació és el desconeixement –molt greu en alguns casos– de la normativa de la llengua. Aquestes mancances són comunes a tots els estudis, però per la naturalesa d'alguns estudis, com els de Filologia catalana o de Mestre, adquireixen una dimensió especial, ja que les mancances dels titulats en aquests estudis es traslladaran inevitablement a les noves generacions d'estudiants, perpetuant el problema.

El canvi en la concepció de la docència universitària lligada a la implementació del procés d'incorporació de les nostres universitats a l'Espai Europeu d'Educació Superior (EEES) ha comportat paral·lelament un canvi en la metodologia docent i el model d'ensenyament-aprenentatge, afavorint la implicació dels estudiants en el procés com a membres actius (i no només receptors) de la producció i transmissió de coneixements i habilitats. En aquest sentit prenen importància les activitats en què els estudiants, per una banda, són participants de la generació de coneixement, i per l'altra, exerceixen les habilitats orals i escrites.

La proposta que presentem en aquesta comunicació, i que ja s'ha dut a terme en estudiants de primer de Filologia catalana i en algunes especialitats de Mestre, és l'organització de seminaris (que inclouen una presentació oral individual o en grups petits i una discussió posterior) sobre temes relacionats amb la gramàtica normativa. Els estudiants se'n beneficien des de tres punts de vista diferents:

1. En l'accés a articles científics (amb el guiatge del professor) relacionats amb el tema del seminari.
2. En l'exercici de les habilitats comunicatives, tant si són els ponents del seminari com si hi participen durant el debat.
3. En el coneixement d'aspectes concrets de gramàtica normativa i ortografia.

El contacte amb els estudis lingüístics incita a una reflexió metalingüística. Al nivell universitari (especialment en els estudis més directament relacionats amb la llengua) no és suficient conèixer i aplicar la normativa, sinó que se n'ha de conèixer el perquè.

2. METODOLOGIA

El primer pas per poder fer el treball és que els estudiants s'adonin de les pròpies mancances lingüístiques. Per això cal conscienciar-los partint dels requeriments dels dos estudis implicats. Primer, per part dels estudis de Filologia catalana, perquè és obvi que en uns estudis especialitzats de llengua i literatura catalanes cal tenir un bon domini de la llengua. I una

argumentació semblant es pot utilitzar per als estudis de Mestre. Un mestre és un model per als aprenents, entre altres coses de llengua. I un mestre ha de tenir un bon domini de llengües, i en especial de la llengua vehicular de l'escola, perquè és l'instrument de comunicació amb els aprenents, les famílies i la resta de comunitat escolar.

La metodologia utilitzada busca implicar de forma activa els estudiants i fer-los responsables del seu propi aprenentatge. Per a això, el primer pas és l'assessorament sobre el tema que es tractarà. Amb aquest finalitat, el professor fa una proposta de materials en paper i digitals que seran un primer suport de contingut. Un cop fet aquest pas, es prepara una tutoria de grup en la qual el professor presenta unes directrius per preparar el treball i es discuteixen amb els estudiants.

Se'ls proposa una tasca doble: han de preparar dues exposicions diferents sobre un mateix tema de normativa catalana. La primera està destinada al professor i companys universitaris, i per això ha de contenir una explicació científica i ha de fer ús d'un registre formal i llenguatge científic. La segona, en canvi, està destinada a futurs estudiants de Primària o Secundària. Dit d'altra manera, podria ser una sessió didàctica d'aquell aspecte de llengua immers en la seva pràctica professional futura. Aquesta segona versió de l'exposició ha de contenir una explicació didàctica, amb un registre formal però més flexible, i en llenguatge divulgatiu i didàctic.

Al mateix temps, és fonamental que els estudiants parlin perquè només així es podran adonar dels encerts i de les contradiccions dels seus discursos i establiran la connexió necessària entre el que ja saben i el que es diu de nou, el que s'estudia.

És també molt important aprofitar aquestes presentacions per aprofundir i tractar temes de normativa. El problema de la llengua normativa no és, doncs, només el coneixement deficient que en tenen els estudiants; hi ha, també, una visió marcadament crítica dels experts que dificulta l'accés als aspectes més coherents de la prescripció. La solució dels problemes de normativa ha de ser, per tant, també eminentment pràctica. El professor ha de poder guiar una discussió sobre l'ús de *per* i *per a*, per exemple, però també ha de saber veure la conveniència de donar una solució prou simple perquè l'estudiant la pugui aplicar i prou consensuada perquè aquesta aplicació no el comprometi. Cal doncs, si és possible, no oblidar mai els aspectes normatius que es puguin relacionar amb l'objecte general d'estudi.

S'ha de buscar que els estudiants adquireixin habilitat per discutir i que sàpiguen construir un esperit crític fonamentat. Tot això es pot aconseguir amb una presentació dels continguts que els obligui a participar en l'argumentació. Serà fonamental que hi hagi prou hores de pràctiques per garantir que es produiran les discussions necessàries i que es podrà afavorir una posició crítica i interessada de l'estudiant en front dels continguts que es presenten. Aquest fet es dona quan l'estudiant entra en contacte amb textos científics que a vegades presenten punts de vista i opinions divergents.

3. UN EXEMPLE A L'ENTORN DE L'ACCENTUACIÓ

Es tracta d'un dels possible temes per tractar. L'accentuació se sol aprendre de forma mecànica durant l'etapa d'educació primària. En etapes anteriors s'ha après a percebre les síl·labes tòniques, que és un exercici interessant des del punt de vista perceptiu, i després es passa a conèixer directament unes regles prescriptives que operen només en català i que s'han d'aprendre a aplicar en molts exercicis del tipus "accentua les següents paraules si s'escau".

Però hi ha maneres més atractives de tractar el tema, a partir del coneixement intern que tenen els parlants d'una llengua. Una bona explicació científica pot usar aquesta competència dels parlants, i una bona didàctica de l'accentuació també. Es tracta, per exemple, d'oferir explicacions freqüencials, i saber quin número de paraules hi ha de cada tipus accentual en català (a partir, per exemple, de Serra 1996). Això permet veure que hi ha uns patrons recurrents, com ara que la majoria de paraules que acaben en vocal són planes i la majoria de les que acaben en consonants són agudes. I es pot observar que el coneixement dels parlants demostra que això és un fet conegut per l'experiència. I es pot demostrar amb exercicis tan interessants com la lectura de pseudoparaules i la lectura de mots d'altres llengües adaptats.

Aquesta nova visió i aquest coneixement operatiu i metalingüístic sobre les peces de la llengua permet veure d'una manera diferent l'accentuació de mots: els mots s'accentuen per "reprimir" les tendències habituals de lectura i pronúncia dels parlants del català. Tot i que aquesta visió no és certa del tot, perquè hi ha aspectes de morfologia verbal que obligarien a matisar-la, el que ens interessa mostrar és que a partir del coneixement dels parlants es pot bastir una teoria, una explicació (pensant en els estudiants de filologia) i també a partir d'aquest coneixement es pot fer una didàctica significativa i constructiva, que impliqui activament l'aprenent de primària o secundària. L'accentuació ja no és un conjunt avorrit de regles que cal saber aplicar, sinó una estratègia que respon a unes regularitats de la pròpia naturalesa de la llengua i del coneixement dels parlants.

A continuació es mostra de forma més detallada el desenvolupament del seminari sobre el tema de l'accentuació. Es va dur a terme amb un grup de 30 persones en l'assignatura "Sintaxi Catalana I" durant els cursos 2007-2008 i 2008-2009.

Sessió 1: investigar el coneixement dels estudiants.

Primer es van presentar als estudiants unes paraules del català que no estaven correctament accentuades. Es va preguntar l'opinió als estudiants. Un cop van respondre (alguns) que hi havia un problema en els accents, se'ls va preguntar què era l'accentuació. Cap dels estudiants va formular una explicació general sobre el mecanisme, sinó que van parlar directament de les regles d'accentuació. Entre tots van formular les regles, tot i que alguns admetien que no les recordaven exactament. A continuació, es va iniciar un debat sobre les seves experiències relacionades amb aquest tema, fent èmfasi en la manera com se'ls va explicar a l'escola. En la majoria de casos, el record que tenien els estudiants era l'explicació de les regles prescriptives i els consegüents exercicis d'omplir buits. En tots els casos els estudiants van dir que es tractava d'un tema poc atractiu, avorrit, monòton i fins i tot poc important.

Sessió 2: plantejar noves perspectives

La primera sessió estava destinada a plantejar la inadequació dels mètodes tradicionals d'ensenyament de l'accentuació. En la segona sessió, l'objectiu és proposar una bateria d'exercicis que obrin una nova perspectiva sobre el tema i que comencin a preparar un raonament inductiu.

El primer exercici que es proposa és la lectura de pseudoparaules, com per exemple *suspana*, *tinxet*, *persic*, *pencal*, *xaramons*, *tursa*, *persina*... En aquest cas, es va fer sortir diversos estudiants de l'aula i fer-los llegir la llista a mesura que anaven entrant. D'aquesta manera es podia veure que tots els estudiants llegien les paraules de la mateixa manera, és a dir, assignaven l'accent a la mateixa síl·laba.

Un segon exercici presentava pseudoparaules aparellades del tipus *suspana-suspanar; tinxa-tinxet; persi-persic; margallina-margallot...*

A partir d'aquests exercicis es demanava que de forma inductiva els estudiants intentessin explicar quines estructures del seu coneixement lingüístic del català els feien llegir d'aquesta manera. Al començament els estudiants es van mostrar incapaços de generalitzar els fets en una sola explicació. Després, a partir d'algunes preguntes orientatives, van arribar a la generalització: en català, quan una paraula acaba en vocal l'accent recau en la penúltima síl·laba (serà plana), mentre que si acaba en consonant l'accent recau sobre la darrera síl·laba (serà aguda).

Un tercer exercici presentava frases del castellà que havien de ser traduïdes al català. Contenien formes verbals com *ell copia, ell estudia*, o peces lèxiques que tenen diferent accentuació en les dues llengües (com *elit, medul·la, interval, atmosfera...*). A partir de la discussió van poder entrar en les particularitats internes de funcionament de cada sistema lingüístic i també en els efectes de la interferència lingüística. El fet d'aconseguir aquest tipus d'explicació va generar molta motivació per saber més sobre el tema.

Sessió 3: assignació de tasques

La lectura dels materials prepara una sessió de discussió en grup, que es va portar a terme durant aquest sessió. Es van comparar els dos enfocaments didàctics, es va parlar de les propostes dels materials en paper i van plantejar diversos interrogants i qüestions de debat.

Un cop es va arribar aquest punt, es va procedir a fer petits grups de treball per preparar les exposicions. La meitat dels grups havien de preparar una exposició de trenta minuts sobre el tema de forma científica, adreçada als seus companys i al professor. L'altra meitat havia de preparar la sessió per a un grup d'ESO. En aquest punt es va obrir el fòrum de l'assignatura perquè els estudiants poguessin tenir un espai compartit de treball entre sessions.

Sessió 4: exposicions i discussió final

En aquesta sessió es van fer dues exposicions de forma alternada, una adreçada als estudiants universitaris i una adreçada a un grup d'ESO. Es va facilitar una plantilla d'observació a la resta d'assistents. A continuació es van comentar les exposicions, tant pel que fa al contingut expressat com per la forma d'expressar-ho. Un dels aspectes importants a destacar va ser que després de les sessions els estudiants es van mostrar més segurs quant als continguts que quant a la forma. Demanaven explícitament ajuda per adequar els continguts al tipus d'auditori.

Aquest és la seqüència detallada del tema de l'accentuació. La resta de temes que es van treballar durant el curs van seguir el mateix esquema de forma més àgil, sense ocupar tantes sessions, i després de facilitar materials per preparar una exposició oral.

Conclusions

L'experiència duta a terme en els estudis de Filologia catalana i de Mestre (si bé considerem que manca que s'hi impliquin un major nombre de professors) demostra que un percentatge important dels estudiants que han participat en els seminaris milloren notablement els següents aspectes formatius i comunicatius:

- a. El coneixement gramatical sobre els aspectes concrets que s'han tractat.
- b. La comunicació verbal en públic (a mesura que van participant en els seminaris van perdent la vergonya i van guanyant habilitats comunicatives).
- c. L'esperit crític. Animats pel professor, es produeixen debats crítics sobre aspectes normatius. Per exemple, hi ha divergència d'opinions sobre les propostes de Solà (1994) i de la gramàtica tradicional catalana pel que fa a l'ús de les preposicions *per* i *per a*.

A banda d'aquest vessant més immediat, la realització d'aquestes activitats permet introduir temes de debat pertinents en persones que s'estan formant majoritàriament per esdevenir mestres d'infantil, primària o secundària. Un dels aspectes centrals té a veure amb l'aparent conflicte entre la llengua normativa i la llengua "viva", que lògicament divergeix en diversos aspectes (per exemple, el divorci és important en l'ús i la combinació dels pronoms clítics). Per tant, cal reflexionar a l'entorn de diversos paràmetres per tal de poder tenir un coneixement suficient i fonamentat sobre quin ha de ser el model de llengua que els professionals de l'educació (de qualsevol nivell) han de conèixer i utilitzar en l'exercici de la seva professió. Les variables que hi intervenen es distribueixen en tres eixos, que cal dominar i saber combinar per adequar l'ús de la llengua segons cada circumstància en la vida professional (una classe expositiva, un debat, una xerrada informal amb els alumnes, un article, una entrevista amb els pares, etc.). Aquests tres eixos, en un nivell diferent, cal dominar-los tant per al llenguatge oral com per a l'escrit:

1. Eix genuí – "viu"
2. Eix formal – informal
3. Eix normatiu – no normatiu

El professional de la comunicació, doncs, ha de dominar tots aquests registres i ha de tenir el criteri per saber quina combinació dels eixos ha d'usar en cada situació comunicativa. El pas previ, però, és el domini de tots els aspectes de cadascun d'aquests tres eixos. El desconeixement de la llengua genuïna, formal o normativa impedeix accedir a la majoria de les funcions que la societat confia als mestres i professors.

Bibliografia

- Alturo, N. (2008). "L'escriptura dels universitaris". *Revista del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya*, 130. Pàgs. 118-122.
- Cortés, L. i Muñío, J. L. (2008). "Sobre por qué ha de enseñarse la lengua oral y cómo puede hacerse". *Textos. Didáctica de la Lengua y de la Literatura* 49. Pàgs. 57-66.
- De Ribot, M.D., Llach, S. i Masgrau, M. (2006). "Innovació docent? Noves tecnologies? Malgrat tot, la Llengua. [La millora de les capacitats lingüístiques de l'alumne al llarg de la formació inicial com a instrument clau pels processos d'aprenentatge]". Comunicació presentada a les Jornades d'Intercanvi i Debat sobre experiències docents a la Facultat d'Educació i Psicologia de la UdG (FEP). Girona.
- De Prieto, J.F. i Zahnd, G. (1997). "Ensenyar les tècniques de l'exposició oral". *Articles de Didáctica de la Llengua i de la Literatura* 12. Pàgs. 53-63.

Dolz, J. (1999). "L'ensenyament de l'oral formal: els gèneres orals públics". Dins García, M.; Giner, R.; Ribera, P. i Rodríguez, C. (ed.). *Ensenyament de llengües i plurilingüisme*. València: Universitat de València.

Serra, P. (1996a). *La fonologia prosòdica del català*. Tesis doctoral. Girona: UdG.

— (1996b). "L'estructura prosòdica i l'accent", *Caplletra* 19, 113-145.

Solà, J. (1994). *Sintaxi normativa. Estat de la qüestió*. Edicions 62, Barcelona.

Qüestions i/o consideracions per al debat

- La necessitat de justificar el *perquè* de les regles ortogràfiques. Molt sovint es considera que la normativa de la llengua és arbitrària i que respon als capricis dels acadèmics. Però sovint la realitat és que les decisions que afecten la normativa tenen una justificació de caràcter històric, fonològic, de respecte de la diversitat dialectal, etc. Molts docents veuen la necessitat de simplificar l'ortografia per tal d'aconseguir un registre escrit més proper a l'oral, però és possible? Fins a quin punt? Es perdria respecte per al conjunt de variants dialectals? S'allunyaria el català de les solucions adoptades per a la majoria de llengües romàniques?
- És necessari el coneixement sistemàtic del funcionament de la llengua? Fins a quin punt cal incidir-hi en els currículums de primària? És possible aconseguir un equilibri entre l'ensenyament-aprenentatge de la llengua normativa i de la llengua viva? Molts estudis indiquen que el coneixement metalingüístic té efectes beneficiosos en l'ús de la llengua, però caldria incidir-hi més, o és millor un altre tipus d'ensenyament-aprenentatge de la llengua basat més en altres aspectes (aprenentatge més significatiu)?
- Quin és l'impacte de les noves tecnologies de la informació, i especialment els nous llenguatges imperants en els sistemes de comunicació via internet o mòbils? Influeixen d'alguna manera en el llenguatge escrit formal propi de l'escola o de l'institut? Com es poden utilitzar des de l'ensenyament obligatori per millorar les habilitats comunicatives?